

УДК 342.7

Харчук Р. С., к.ю.н., нотаріус,
Київський міський нотаріальний округ

Права людини: сучасний вимір поняття

В статті вказується на те, що сьогодні поняття «права людини» вживається повсюдно, але його сутність не завжди розуміють вірно. Підкреслюється той негативний факт, що оперувати даним поняттям стало модно, але його уніфікованого визначення ані законодавством, ані науковцями не надано. Робиться спроба надати визначення вказаному поняттю.

Ключові слова: права людини, визначення, ознаки, концепція прав людини.

В статті вказується на те, що сьогодні поняття «права человека» употребляется повсеместно, но его сущность не всегда понимают правильно. Подчеркивается тот негативный факт, что оперировать данным понятием стало модно, но его унифицированного определения ни законодательством, ни учеными не предоставлено. Делается попытка дать определение указанному понятию.

Ключевые слова: права человека, определения, признаки, концепция прав человека.

The article points to the fact that today the concept of "human rights" is used everywhere, but its nature is not always understood correctly. Highlights the negative fact that operate this concept became fashionable, but his uniform definition nor law, nor scientists are not provided. An attempt to give definition to the concept specified.

Keywords: human rights, definitions, characteristics, concept of human rights.

Актуальність теми. Сучасний каталог прав людини, зафіксований в міжнародно-правових документах і конституціях правових держав, — це результат тривалого історичного становлення еталонів і стандартів, які стали нормою сучасного демократичного суспільства. Вирішальним етапом в розвитку прав людини були буржуазно-демократичні революції XVII-XVIII ст., які висунули не тільки широкий набір прав людини, але й принципи свободи і формальної рівності, що стали основою універсальності прав людини, що додали їм справді демократичне звучання. Права людини, що визначають сферу її свободи і засновані на формальній рівності, стали одним з головних ціннісних орієнтирів суспільного розвитку. Вони зробили величезний вплив на характер держави, оскільки з'явилися обмежувачем її всевладдя, сприяли встановленню демократичної взаємодії між державною владою і індивідом, звільнивши останнього від надмірної опіки і придушення його волі та інтересів з боку владних структур. Так, формування правової держави було б неможливо без утвердження в суспільній свідомості і практиці свободи й прав людини [1, с. 12-13].

Отже, **метою даного дослідження** є надати визначення правам людини та вказати на найбільш характерні ознаки цього явища. Задля досягнення поставленої мети передбачається проаналізувати окремі визначення, що надаються вченими та фахівцями, виокремити в них позитивні та негативні аспекти.

Стан наукового дослідження. В дослідженні використовуються наукові здобутки таких дослідників як: О.М. Васильєв, Л.І Глухарєва, В. Карастєлев, Є.А. Лукашєва, С.І. Сімановський, А.Ю. Юров, Л.С. Явич.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що незважаючи на важливість поняття «права людини», до сих пір вчені і практики не можуть сформулювати єдине визначення цього терміну. Так само, слід звернути увагу й на те, що в українському законодавстві відсутнє законодавче визначення цього юридичного явища, що неприпустимо. Адже, говорячи про «права людини» слід розуміти, про які права ми

говоримо: про всі права взагалі, якими володіють люди в конкретній державі (або навіть незалежно від того, на території якої країни вони знаходяться), про систему законів, про систему права в цілому тощо. А також — як би це не здавалося спочатку дивним — про права якої людини йдеться (тобто хто це — людина? Чи є нею дво-тижневий ембріон, повністю паралізована людина похилого віку або смертельно хвора сліпоглухоніма дитина?) [2, с. 13].

Окрім того, особливу проблематику для науки та для розуміння поняття «прав людини» на практиці складають нечіткі визначення зазначеного терміну чи формулювання визначення «прав людини» через тавтологію. Так, важко погодитись із коректністю визначення «права людини — це невід'ємні права кожної людської істоти» [3]. Очевидно те, що права людини є невід'ємними правами людини, проте, це не є визначенням поняття прав людини, а зазначенням одного із елементів якісних характеристик цих прав. Відтак подібні «визначення» лише характеризують частину прав людини, а саме ту групу, що зазвичай називається природними правами.

Аналогічним чином, розміто формулює права людини дипломат з Гани, що був сьомим Генеральним секретарем ООН (з 1 січня 1997 року до 31 грудня 2006 року) Кофі Аннан, на думку якого, права людини — це частина нас самих, і ми є частиною цих прав [4, с. 10]. Так само можна говорити про те, що частина нас самих це природа, і ми є природою, чи навпаки: людина — це те, що нас визначає, і ми визначаємо те, що є людиною. Тобто, такі визначення не є конкретно юридичними, а ґрунтуються на базі філософії, яка не буде корисною на практиці, зважаючи на важливість правильного й конкретного розуміння прав людини.

Більш того, вважаємо, що зазначене поняття є настільки ж абстрактним, як і визначення терміну «право на життя» — це право, що належить кожному. Тому, погоджуємось із А.М. Васильєвим, який вважає, що визначення поняття прав людини як логічна операція полягає в тому, щоб розкрити зміст прав шляхом вказівки на основні, істотні ознаки досліджуваного об'єкта, що відрізняють його від інших суспільних явищ і виділяють з числа правових [5, с. 86]. Відповідно, задля коректного визначення поняття, потрібно об'єктивно й всеохоплююче з'ясувати його природу.

Так, приміром, Л.І. Глухарєва вважає, що права людини — це нормативно виражені можливості людини в її самореалізації та розвитку, які випливають з її здібностей (стану) і (або) з підтримки з боку держави і суспільства [6, с. 18]. Проте, таке визначення є безумовно спірним, неповним і, можливо в силу цього, відверто хибним. Якщо держава вважає, що якась право людини не повинно дотримуватись на її території, чи буде таке розумітись, як таке, що на суверенній території цієї держави певне право людини не діє? Тим більше, абсолютні всі права людини випливають з її природи й вже тому повинні забезпечуватись державою, як утворенням, що було утворено, зокрема, і для забезпечення прав людини. Цікаво, що це визнає і сама вчена, зазначаючи, що виділення прав людини ґрунтується на презумпції володіння кожним представником людського роду поза політичною спільністю сукупністю можливостей, якими він наділений фактом свого буття. У цьому сенсі права універсальні і наднаціональні, мають відношення до кожного. Це людські права, які існують незалежно від їх державного визнання і законодавчого закріплення [6, с. 20].

Додатково, слід наголосити на тому, що справа ускладнюється ще й тим, що про права людини говорити стало раптом модно, як колись модно було говорити про демократію, гласність та правову державу, а зараз — ще й про громадянське суспільство.

«Правами людини» стали називати все підряд — від «права на дешеве пиво» до «права чиновників на спокій і сон посеред робочого дня» (пов'язаного із заборонаю всіх мирних демонстрацій під вікнами відпочиваючих чиновників) [2, с. 9; 7, с. 7].

На зазначену проблему також звернула увагу О.В. Волянська, яка вважає, що терміни «права людини», так само, як і «демократія», у силу своєї методологічної невизначеності є дуже зручними для маніпулювання громадською думкою. Поряд із тим, вчена звертає увагу на те, що предмети полеміки навколо прав людини є різними в залежності головним чином від економічного розвитку держави. Для одних проблема прав людини може бути пов'язана із надто широким тлумаченням свободи однієї особистості, що водночас може обмежувати свободу іншої особистості. Для інших — права, що задекларовані в Конституції, є настільки ж далекою від життя абстракцією, як і безкоштовна медицина [8, с. 96].

Саме тому, приміром, Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини сформульована дефініція, якою права людини визначаються фактично, як універсальні цінності і правові гарантії, з одного боку, та, як невід'ємні атрибути кожної людини, з іншого. Зокрема, у «Викладі фактів N 32: Права людини, тероризм і боротьба з тероризмом» зазначається, що права людини являють собою універсальні цінності і правові гарантії, що захищають окремих осіб та їх групи від дій і бездіяльності головним чином з боку представників державної влади, які йдуть врозрід з основними свободами, правами і людською гідністю. Весь спектр прав людини передбачає повагу, захист і реалізацію громадянських, економічних, політичних і соціальних прав, а також права на розвиток. Права людини носять універсальний характер — іншими словами, вони є невід'ємними атрибутами кожної людини — взаємозалежними і неподільними [9, с. 4]. Такий світоглядний підхід заснований на Загальній декларації прав людини 1948 року, ст. 1 якої вказує на те, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах, вони наділені розумом та совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.

Таким чином, даний підхід ґрунтується на тому, що люди народжуються рівними, наділеними гідністю тощо. Одні в це вірять, інші не вірять. Деякі вважають, що люди абсолютно не народжуються рівними, багато хто не визнає за іншими ніякої гідності від народження. Але теорія прав людини все-таки заснована на визнанні такої рівності і гідності [2, с. 10].

Низка дослідників розглядає права людини в якості соціального феномену. Наприклад, Л.С. Явич вважає, що права людини — це соціальний феномен, що відображає важливі риси, властивості, якості людської особистості, обумовлені конкретним щаблем історичного розвитку суспільства [10, с. 12]. Фактично, таке розуміння прав людини є неповним визначенням прав людини, як універсальних цінностей.

Ряд вчених в галузі прав людини розглядає права людини, як інтуїтивне розуміння людських можливостей. На думку таких дослідників, права людини — це людське інтуїтивне розуміння власних можливостей, яке з'являється в той момент, коли людина стикається з будь-якими обмеженнями. Іншими словами, права виникають лише на певних межах. Приміром, доки не стали забороняти збиратися на вулицях і площах міст, людині і в голову не приходило, що у неї є право на зібрання, — людина просто вільно виходила куди їй заманеться [2, с. 15].

Виходячи із вищевикладеного, слід погодитись із тим, що права людини — це складне, багатогранне, філософське, етнічне, політичне і правове поняття. Існує

багато граней цього суспільного явища, тому стільки ж існує й розумінь цього поняття. З точки зору походження, права людини є невід'ємними властивостями індивідууму, що випливають з самої природи і соціальних умов його здійснення. З точки зору змісту, це заходи можливої поведінки індивідууму, забезпечення правовими нормами та моральними вимогами. Якщо розглядати права людини в аспекті співвідношення індивідууму і держави, то вони служать межею здійснення державної влади. Вся система прав людини гарантує можливість користуватися досягнутою суспільством свободою. Безумовно, кожне право людини належить окремому індивідууму, невід'ємне від нього і не може бути відчужене будь-яким способом, але разом з тим вся система прав людини має найбільший соціальний зміст [11, с. 223].

Зважаючи на те, що ми розглядаємо права людини в рамках нашого дослідження більшою мірою в юридичному сенсі, та виходячи із того, що в сучасному світі (наприклад, якщо враховувати оонівську і європейську системи захисту прав людини) термін «права людини» зазвичай вживається тільки в разі відносин людини (з одного боку) і влади (з іншого боку) і лише у зв'язку з невеликим числом загальноприйнятих так званих фундаментальних прав [2, с. 14; 7, с. 13-14], в першу чергу, слід виходити саме із такого розуміння прав людини. Тому доречним, хоча й надміру широким, вважаємо розуміння прав людини, як системи цінностей, норм й механізмів, котрі направлені на захист гідності індивідууму в його відносинах із державою [12, с. 12, 18].

Необхідно, поряд із тим, зауважити, що, будучи фундаментальними, права людини, тим не менш, не є абсолютними. Вони можуть бути знехтуваними й часто зневажаються іншими цінностями. Так, заборона пропаганди расизму або заклики до бунту обмежують свободу самовираження, деякі дії поліції і слідчих порушують таємницю приватного життя тощо. Важливо те, що подібне втручання в сферу особистих прав не є довільним, що воно обмежується тими випадками, які відомі до того, як дана ситуація мала місце, а подібне втручання не порушувало відповідний закон [13]. Відтак, держава лише позначає за допомогою правових норм поле, на якому людина діє на свій розсуд. Держава повинна також забезпечувати захист прав людини як від неї самої, так і від їх порушень з боку інших осіб. Таким чином, основна функція держави повинна полягати в захисті правомірної поведінки людини, з одного боку, і одночасного обмеження виходу за межі дозволених свобод, з іншого. Приміром, держава не цікавиться релігійними переконаннями будь-якої людини, не впливає на її прихильність до будь-якого віросповідання, не встановлює будь-яку релігію в якості обов'язкової. Разом із цим, держава має право приймати закони, що обмежують свободу совісті з метою забезпечення визнання й поваги прав і свобод інших громадян, задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту. Наприклад, обмеження діяльності релігійних сект «Біле братство» в Україні, «Аум Сінрікьо» в Японії тощо [14, с. 21].

Висновок. Отже, підводячи підсумок всьому вищевикладеному, спробуємо надати визначення та основну характеристику поняттю «права людини»:

1. Права людини – це системи закріплених на міжнародному рівні цінностей, а також норм й механізмів, що: належать людині з тієї тільки причини, що вона – людина; направлені на захист гідності людини у її відносинах із державою.

2. Концепція прав людини включає в себе три аспекти: 1) кожна влада має свої обмежувальні рамки; 2) у кожної людини є своя автономна сфера, в яку ніяка сила не може втрутитись; 3) кожна людина може зробити серйозну заяву проти держави з метою захисту своїх прав.

3. Основні ознаки прав людини характеризує те, що вони: 1) виникають і розвиваються на основі природи людини з урахуванням умов життя суспільства, що постійно змінюються; 2) складаються об'єктивно і не залежать від державного визнання; 3) належать індивіду від народження; 4) мають невідчужуваний й невід'ємний характер; 5) є безпосередньо діючими; 6) визнаються найвищою соціальною цінністю; 7) виступають необхідною частиною права, певною формою вираження його головного змісту; 8) являють собою принципи і норми взаємин між індивідумом і державою, що забезпечують індивіду можливість діяти на свій розсуд і отримувати певні блага; 9) визнання, дотримання і захист прав людини є обов'язком держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Права человека. Учебник для вузов. / Ответственный редактор – член-корр. РАН, д.ю.н. Е.А. Лукашева. – Москва: Издательство НОРМА, 2001. – 573 с.
2. Курс «Права человека»: учеб. пособие. / сост. В. Карастелев. – Москва: Моск. Хельсинк. группа, 2012. – 124 с.
3. Справочный материал «Международно-правовые нормы в области прав человека и проблема сексуальной ориентации и гендерной идентичности». [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Discrimination/LGBT/FactSheets/unfe-11-JN_Fact_Sheets_GenderIdentity_Russian.pdf
4. Информационные материалы ООН в Российской Федерации: Пятидесятая годовщина Всеобщей декларации прав человека. – Москва: Инфра-М: Норма, 1998. – 520 с.
5. Васильев А.М. Правовые категории: Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. / А.М. Васильев. – Москва: Юридическая литература, 1976. – 264 с.
6. Глухарева Л.И. Понятие прав человека: теоретико-правовое и социогуманитарное определение. / Л.И. Глухарева. // Представительная власть – XXI век: законодательство, комментарии, проблемы. – 2004. – N 4 (58). – С. 17-21.
7. Юров А.Ю. Введение в Права Человека. Учебное пособие. / А.Ю. Юров. – Воронеж, 2006. – 84 с.
8. Волянська О.В. Права людини як предмет соціологічного дискурсу. / О.В. Волянська. // Соціопростір: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи. – 2011. – N 1 (2). – С. 96-99.
9. Изложение фактов N 32: Права человека, терроризм и борьба с терроризмом. / Управление Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по правам человека. – Женева: 2008. – 105 с.
10. Явич Л.С. Сущность права. / Л.С. Явич. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1985. – 207 с.
11. Трошков Е.А. К вопросу о социальных правах гражданина и человека. / Е.А. Трошков. // Теория и практика общественного развития. – 2011. – N 3. – С. 223-226.
12. Кузьминич И.Р. Обучение правам человека в школе и вне школы: Пособие. / И.Р. Кузьминич. – Варшава: Изд. «Агенция Каро», 2010. – 161 с.
13. Осятинский В. Введение в концепцию прав человека. / В. Осятинский. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://edu.helsinki.org.ua/library/philosophy/files/docs/1272481811.pdf>
14. Симановский С.И. Права человека: учеб.-метод. пособие. / С.И. Симановский. – Минск: БГПУ, 2009. – 123 с.

